

Samenvatting lezing 'Schetsen van de Javaanse diaspora'

Weinig is bekend over de Indonesische diaspora in vergelijking met de Joodse, de Chinese en de Indiase diaspora. De Javaanse diaspora maakt deel uit van de wereldwijde Indonesische diaspora, die feitelijk al eeuwenoud is (zie het voorbeeld van Maleisië, Nieuw Caledonië en Suriname) en is mede het gevolg van expansionistische bewegingen vanuit de westerse wereld, internationale handel en internationale betrekkingen. De activiteiten van de VOC en de WIC zijn slechts één van de voorbeelden. Deze brachten niet alleen handel en vrije bewegingen van mensen teweeg, maar ook gedwongen verplaatsingen, zoals gedwongen arbeid (slavernij) of verbanningen naar strafkolonies.

Ook in de landen zelf, vinden bewegingen plaats van mensen die zich spontaan van een plek naar een andere verplaatsen of worden verplaatst door de overheid. In Indonesië wordt actief beleid gevoerd om de bevolkingsdruk op Java, Bali en Madoera te doen afnemen. Deze interne verplaatsingen, later transmigratie genoemd, begonnen onder andere omstandigheden en voorwaarden al in de koloniale tijd toen mensen uit Java naar Sumatra werden overgebracht, om daar op de plantages te werken.

Waar de Javaanse diaspora zich verspreid heeft over de wereld kan worden getraceerd aan de hand van informatie uit historische bronnen, uit recentere studies over migratiebewegingen en cijfers die in zowel de landen van herkomst als de vestigingslanden worden bijgehouden. Om een indruk te geven van de omvang en de geschiedenis van de Javaanse diaspora: In Maleisië zijn er naar schatting 640.000 Javanen uit een totaal van 2,5 miljoen Indonesiërs die zich in Maleisië gevestigd hebben.

De trek van Javanen naar Maleisië, dateert van de 16de eeuw, wanneer de eerste sultan van Demak, een rijk op Java, de bevriende sultan van Malacca, in 1512 te hulp schoot tegen de Portugezen. Helaas verloren ze de strijd en kwam Malacca in handen van de Portugezen. Behalve met Demak onderhield de sultan van Malacca betrekkingen met de sultan van Majapahit, met wiens dochter hij huwde en overbracht naar Malacca. Ook bracht hij enkele invloedrijke Javaanse mannen met zich mee die een prominente positie kregen in Malacca.

Islamitische predikers vertrokken uit Malacca naar de noordkust van Java om de Islam te verspreiden en omgekeerd trokken Javanen naar het Maleisisch schiereiland en naar Singapore om er tijdelijk te werken, geld te verdienen en dan hun reis voort te zetten naar Mekka. Ook tijdens de Japanse bezetting werden ongeveer 200.000 Javanen in Maleisië tewerk gesteld als romusha's - dwangarbeiders - die in kolenmijnen en bij de aanleg van de Birma- en de Pekanbaruspoorlijn, onder aan slavernij grenzende omstandigheden voor de Japanse bezetter werkten. Tot aan de census van 1947 werden Javanen apart geregistreerd. In dat jaar waren er 187.700 Javanen en 101.100 andere Indonesiërs in Maleisië. Na deze census werd geen onderscheid meer gemaakt en werden ze geregistreerd als Maleiers (geboren in Maleisië en/of Maleisische nationaliteit aangenomen).

In de jaren 70 van de vorige eeuw heeft Maleisië in Indonesië artsen, verpleegkundigen en docenten geworven. Tot nu toe betreft Maleisië arbeidsmigranten uit Indonesië. In een recent verschenen studie *'Departing from Java'* (Rosemarijn Hoefte en Peter Meel, 2008), wordt gemeld dat in 2007, 1.155.000 Indonesische arbeidsmigranten in Maleisië werkzaam waren in de bouw, industrie/fabrieken, (zakelijke) dienstverlening, plantagesector, landbouw en als domestic workers. Dit zijn cijfers van legale arbeidsmigranten die geregistreerd zijn.

De geschiedenis van de Javaanse diaspora in Nieuw-Caledonië, een eiland in de Stille Oceaan onder Frans beheer, begon in 1896. De Javanen werden toen samen met Vietnamezen gerekruteerd om als contractarbeiders te werken in de nikkel- en chroommijnen en op de koffieplantages. Dit was het resultaat van onderhandelingen met het Nederlands bestuur in Nederlands Indië. Het eerste konvooi arriveerde op 16 februari 1896 (ook hun herdenkingsdag).

Tussen 1896 - 1949 kwamen 87 schepen binnen met in totaal 20.000 Javaanse contractarbeiders. Tussen 1967 - 1972 werden opnieuw arbeiders aangevoerd die te werk werden gesteld bij de bouw van wegen en bruggen, waarvan de opdracht werd gegund aan het Indonesische aannemersbedrijf Citra.

De meeste contractarbeiders uit de eerste golf gingen na hun contractperiode terug naar Indonesië. Slechts een kern van 2.000 bleef achter. Dit aantal is gegroeid naar 7.000, waarvan ca. 4.200 van Javaanse afkomst. De overige personen zijn nazaten van de eerste generatie immigranten, voortgekomen uit gemengde relaties met NC's van andere afkomst.

Volgens Pamela Allen, professor aan de Universiteit van Tasmanië, Australië, maken de Nieuw-Caledoniërs van Javaanse afkomst onderling onderscheid in:

Niaouli (naam van een sterke lokale eucalyptusplant) - geboren in NC uit eerste en tweede generatie; **Wong Baleh** - geboren in NC, teruggekeerd naar Indonesië en vervolgens opnieuw gevestigd in NC; **Wong Jakuan** - geboren in Indonesië en gebracht door NC van Indonesisch (Javaanse) afkomst, meestal vrouwen om te worden gehuwd; **Wong Baru** - nieuwe arbeidsmigranten. Ook is sprake van diversiteit in de identiteitsbeleving van de Javanen, mede als gevolg van vermengingen en de subcultuur (lokale Kanakcultuur, boerencultuur, Frans-Pacific cultuur) waarin men is opgegroeid.

Net als in Suriname, hechten de Javaanse Nieuw Caledoniërs speciale waarde aan Jaji's (scheepsgenoten), Kawané genoemd, en leven de tradities zoals slametans, traditionele dansen, martial arts en muziek nog voort.

Landen waar relatief grote groepen Javanen zijn neergestreken, zijn: Saudi Arabië, Verenigde Arabische Emiraten, Singapore, Taiwan, Hong Kong, Nederland, Suriname, Australië. Kleinere aantallen in Brunei, de VS, Duitsland, Macau.

Initiatieven tot contact en ontmoeting

Initiatieven voor contact of ontmoeting zijn geboren uit virtueel contact tussen groepen op Facebook: Javanen in Maleisië, Javanen in Singapore, Javanen in Nieuw-Caledonië, Javanen in Suriname en Nederland. Dit leidde tot het initiatief om elkaar te ontmoeten. In Indonesië heeft zich een organiserend Comité gevormd dat werd versterkt door coördinatoren in voornoemde landen.

Drie ontmoetingen, in 2014, 2015 en 2017, hebben inmiddels in Yogyakarta plaatsgevonden onder de naam Javanese Diaspora Event 'Ngumpulke Balung Pisah' (betekent letterlijk: bij elkaar brengen van beenderen die overal verspreid zijn). De vierde is in voorbereiding: venue Surakarta (Solo) in april 2019. Aan de derde bijeenkomst, die de gastspreker van de lezing zelf ook heeft bijgewoond, namen ca. 150 personen deel: Singapore (32), Maleisië (32), Suriname (6), Mexico (2), Nieuw-Caledonië (12), Nederlands (40), evenals binnenlandse diaspora gemeenschappen Tondano (Sulawesi), Medan and Lampung (Sumatra). Deelname is op eigen initiatief.

De ontmoeting krijgt langzamerhand steeds meer karakter. Van een tweedaags programma waarin de nadruk lag op ontmoeting, duurde het programma van de derde ontmoeting vijf dagen, met accent op uitwisseling: lezingen, workshops, scholenbezoek en excursies. Het hof van de Sultan van Yogyakarta, evenals de lokale overheid en het bedrijfsleven waren betrokken bij de voorbereiding en uitvoering. De nationale overheid is op de hoogte van deze ontmoetingen. De aandacht van de media was groot. Plaatselijke studenten deden mee aan een essaywedstrijd en de winnaars namen deel aan de bijeenkomst. De Nederlandse 'delegatie' heeft diverse muzikale en inhoudelijke bijdragen over de Javaanse diaspora in Suriname en Nederland gepresenteerd (inclusief een college aan de Gajah Mada universiteit), een kunstexpositie, een filmdocumentaire en een kookdemonstratie van de Javaans-Surinaamse saotosoep. Hoe deze initiatieven zich verder zullen ontwikkelen, zal de toekomst uitwijzen.

In Nederland bestaat de Forumgroep Javanen in Diaspora Nederland (JID-NL), in 2009 gestart op initiatief van enkele Javaanse Surinamers. De Forumgroep is actief op Facebook waar discussies over thema's worden gestimuleerd. Ook heeft de groep enkele themabijeenkomsten georganiseerd en zijn ontmoetingen tussen Surinaamse sleutelfiguren en de Javaans Surinaamse diaspora in Nederland gefaciliteerd.

De Indonesische autoriteiten zijn in 2012 begonnen om de diaspora te interesseren voor de ontwikkeling van Indonesië. In 2012 vond in Los Angeles, op initiatief van de toenmalige ambassadeur voor Indonesië in de VS, het eerste *Indonesian Diaspora Congress* plaats. Suriname was uitgenodigd en heeft een vertegenwoordiging gestuurd. Het tweede vond plaats op 18-20 augustus 2013 in, Jakarta. Ook voor dit congres was Suriname uitgenodigd en vertegenwoordigd door minister Soewarto Moestadja. Het derde was in 2015 en het vierde van 1- 4 juli 2017 was in Jakarta (opening door president Obama).

Issues die de Indonesian Diaspora Congress bezighouden zijn: de definitie van de diaspora. Daaraan gekoppeld speelt de kwestie van dubbele nationaliteit en de Indonesian Diaspora Card (Wie komen in aanmerking hiervoor? Welke voordelen worden aan de kaart gekoppeld?). In diverse landen, ook in Nederland, is een Indonesian Diaspora Network opgericht, met daaronder themagroepen (leefbare steden, gezondheidszorg, culinair, immigratiebeleid, dubbele nationaliteit). Ook functionele organen zijn gevormd (Indonesian diaspora foundation, business council, brain-bank, women forum).

De Javaans-Surinaamse diaspora in Nederland heeft geen contacten en is ook niet aangesloten bij IDN Nederland. Wel worden de ontwikkelingen gevolgd en zijn er goede relaties met de Indonesische ambassade.

De Javaans-Surinaamse diaspora in het Caribisch gebied en in Nederland

Vanuit Suriname zijn Javanen getrokken naar Frans Guyana, Caribisch Nederland (vooral Curaçao, Bonaire, St. Maarten) en de Verenigde Staten.

Over de geschiedenis van de verplaatsingen naar Frans Guyana was tot voor kort weinig bekend. Gelukkig heeft de Canadese antropoloog Jean Jacques Chalifoux bevindingen van zijn onderzoek in 1968, onder de Javaanse Surinamers in Sinnamary, recentelijk (augustus/september 2017) op het internet geplaatst. Door zijn gegevens én het artikel dat de spreker van de lezing geschreven had in 2010 aan de hand van gesprekken met 4 respondenten die in Frans Guyana hebben gewoond, is er iets bekend geworden van de migratiebewegingen die midden jaren 50 op gang zijn gekomen, en sterk toenamen tijdens de binnenlandoorlog die van 1986 - 1992 in het district Marowijne woedde.

Bij de eerste golf in de jaren 50 van de 20ste eeuw speelde het Indonesisch Commissariaat, later het Indonesisch Consulaat een belangrijke rol bij het faciliteren van de emigratie van groepen en individuen. Via Frans Guyana belandde een enkeling in andere Franstalige landen in de Cariben en in Frankrijk. Via Frankrijk maken sommigen de stap naar Nederland. Tot nu toe is er een actief personenverkeer tussen Suriname en Frans Guyana. Vermoedelijk wonen er meer dan 31.000 Surinamers, waaronder 2.900 Javaanse Surinamers in Frans Guyana (*bron: La Collectivité Territoriale de Guyane, 2015*).

De migratie van Surinamers, waaronder Javanen, naar de Nederlandse Antillen dateert van de Tweede Wereldoorlog. De Antillen waren toen afgesloten van Nederland, met als gevolg dat arbeidskrachten in Suriname werden geworven. Geschoold kader vertrok om te werken bij de olieraffinaderijen, de KNSM, nutsbedrijven, de gezondheidszorg en het onderwijs.

De jaren vlak vóór en na de onafhankelijkheid van Suriname en de decembermoorden veroorzaakten een spurt in de migratiecijfers en namen gaandeweg toe door de economische crisis die Suriname al meer dan drie decennia in de greep houdt, evenals de sluiting van de bauxietindustrie. Niet alleen zijn mensen vertrokken naar de landen van Caribisch Nederland, maar ook naar de VS. Cijfers van de VS ambassade in Suriname die Astrid Runs heeft genoemd in haar publicatie vormen het bewijs. Helaas is de emigratie naar deze gebieden minder belicht dan de emigratie naar Nederland. Cijfers zijn daarom niet bekend. Een voorganger van de Evangelische Broedergemeente in Miami, meldt dat in zijn directe omgeving 50 Javaans-Surinaamse gezinnen wonen, bij elkaar ca. 170 personen, terwijl er ook kleine aantallen zijn in andere wijken. Veelal zijn de kostwinners werkzaam bij de overheid en bedrijven of hebben ze een eigen onderneming opgezet.

De Javaans-Surinaamse diaspora in Nederland telt tussen 22.000 - 25.000 zielen. Dat zijn aantallen volgens schattingen van het CBS in 2008, aan de hand van familienamen. Uit het onderzoek van het CBS zijn enkele publicaties verschenen, waaraan het volgende wordt ontleend:

- Het opleidingsniveau van de tweede generatie Javanen (leeftijd 25-35 jaar) gaat gelijk op met dat van Hindostanen en Creolen, en ligt zelfs iets hoger bij het middelbaar en hoger onderwijs.
- Het aandeel Javanen dat een inkomen verdient als werknemer is hoger dan bij de andere groepen. Zowel Javaanse mannen als Javaanse vrouwen zijn naar verhouding meer werkzaam in de industrie, handel, vervoer, opslag en communicatie, dan in de (zakelijke) dienstverlening, openbaar bestuur, gezondheid en welzijnszorg.
- Onder Javanen en Chinezen is het aandeel uitkeringen kleiner dan bij de andere groepen.
- Het aandeel verdachte mannen onder Javanen en Chinezen is het kleinst, zowel in leeftijdsgroep 15-25 jaar, als in leeftijdsgroep 25-35 jaar. Bij vrouwen is dit het laagst bij Javanen, Chinezen en Hindostanen; hogere percentages komen voor bij Creolen en Marrons.
- Bij personen ouder dan 25 jaar, is het aandeel zelfstandig wonenden onder Javanen en Hindostanen minder dan gemiddeld.
- Ongehuwd samenwonen, vaker met dan zonder kinderen, komt in alle bevolkingsgroepen bijna even vaak voor; 15-20% bij de mannen en 10-15% bij de vrouwen.
- Gemengde relaties, ook met autochtonen, komen relatief veel meer voor bij Javanen en Chinezen. Bij Hindostanen het minst.

